

Оцінювання рівнів показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів

У статті запропоновано методичний підхід до оцінювання рівнів показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів, що передбачає порівняння розрахункових величин таких показників з економічними одиницями, визнаними як еталонні, та подальший їх якісний аналіз.

In the article methodical approach is offered to the evaluation of levels of indexes of efficiency of organizational-financial mechanism of higher educational establishments, that foresees comparison of calculation sizes of such indexes with the economic units acknowledged as standard, and subsequent their high-quality analysis.

Ключові слова: *організаційно-фінансовий механізм, вищий навчальний заклад, показники ефективності.*

Вступ. Оцінювання ефективності формування та функціонування організаційно-фінансового механізму ВНЗ передбачає визначення відповідної сукупності показників, встановлення формалізованих зв'язків між ними, а також визначення їх рівнів відносно певних еталонних значень, що надає можливість використовувати їх для побудови моделей ефективності функціонування організаційно-фінансового механізму ВНЗ.

Проблемам оцінювання ефективності організаційно-фінансового механізму ВНЗ присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Т. Боголіб, В. Вишневський, Д. Вредвелд, О. Грішнова, Г. Дмитренко, І. Драгомірова, І. Каленюк, Л. Кузьменко, Ю. Лисенко, М. Ніязова, С. Салига, Дж. Мінцер, Дж. Стігліц, С. Струмлілн, В. Чудінов, В. Ямковий та інші.

Не зважаючи на значний науковий інтерес до проблеми оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, варто зауважити, що низка питань, що стосуються побудови моделей ефективності функціонування організаційно-фінансового механізму ВНЗ, потребує подальших досліджень, що й визначає актуальність даної праці.

Постановка завдання. Метою даної статті є оцінювання рівнів показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів в рамках розробки теоретичних і науково-методичних засад та інструментарію управління ВНЗ.

Результати. Оцінювання ефективності організаційно-фінансового механізму (ОФМ) вищих навчальних закладів передбачає порівняння розрахункових величин відповідних показників за певний період з економічними одиницями, визнаними як еталонні, та подальший їх якісний аналіз. На основі статистичних усереднень, практики діяльності ВНЗ та експертних висновків для показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів використано середні, граничні або оптимальні значення, за допомогою яких ВНЗ можна віднести до того чи іншого рівня ефективності ОФМ.

Нами пропонується розглядати п'ять рівнів ефективності ОФМ: високий, вищий середнього, середній, нижчий середнього, низький.

Такий підхід дозволить визначити не тільки рівень ефективності ОФМ ВНЗ загалом, але й рівень ефективності кожної групи показників та самих показників зокрема. Тобто процес оцінювання рівнів можна представити у вигляді графа прийняття рішень на основі значень показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів (рис. 1).

Розглянемо кожну з груп показників ефективності ОФМ ВНЗ за рівнями, їх характеристику та відповідні еталонні значення показників цих груп, за допомогою яких ВНЗ можна віднести до того чи іншого рівня ефективності ОФМ.

Група I «критерій економічності – внутрішня ознака». Рівні групи I та їх характеристика наступні:

- *Високий* – ВНЗ знаходиться в стані абсолютної рівноваги за всіма складовими економічності ОФМ у відповідності до всіх критеріїв оцінки: повний обсяг надходжень із загального та спеціального фондів бюджету; з них «левова частку» займають капітальні витрати; частка основних засобів, що надійшли впродовж року, в балансовій вартості основних засобів на кінець року значна; високий рівень ефективності використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ.

- *Вищий середнього* – ВНЗ ефективно працює, що відображається у високих показниках рівня розвитку; є незначні труднощі, які успішно і легко долаються: достатній обсяг надходжень із загального та спеціального фондів бюджету; з них більше половини надходжень припадає на капітальні витрати; частка основних засобів, що надійшли впродовж року, в балансовій вартості основних засобів на кінець року достатня; достатній рівень ефективності використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ; достатнє ресурсне забезпечення доступом до електронних бібліотек та баз даних.
- *Середній* – ВНЗ успішно функціонує в освітній галузі; є труднощі, які долаються, оскільки спрацьовують ОФМ адаптації: частковий обсяг надходжень із загального та спеціального фондів бюджету; з них менше половини надходжень займають капітальні витрати; частка основних засобів, що надійшли впродовж року, в балансовій вартості основних засобів на кінець року середня по ВНЗ; задовільний рівень ефективності використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ.
- *Нижчий середнього* – ВНЗ знаходиться «на плаву»; рівень показників економічності ОФМ недостатній, тому що є багато труднощів у використанні виробничих важелів: недостатній обсяг надходжень із загального та спеціального фондів бюджету; з них незначну частину (менше 10%) займають капітальні витрати; частка основних засобів, що надійшли впродовж року, в балансовій вартості основних засобів на кінець року недостатня; недостатній рівень ефективності використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ; незадовільне ресурсне забезпечення доступом до електронних бібліотек та баз даних.
- *Низький* – наявність хронічних порушень більшості показників усіх складових економічності ОФМ: проблеми із забезпеченням ВНЗ надходженнями із загального та спеціального фондів бюджету; капітальні витрати відсутні; тому основні фонди протягом розглядуваного періоду не оновлювалися; незадовільний рівень ефективності використання різних видів майна, яке перебуває у розпорядженні ВНЗ; відсутнє повністю або незначне ресурсне забезпечення доступом до електронних бібліотек та баз даних.

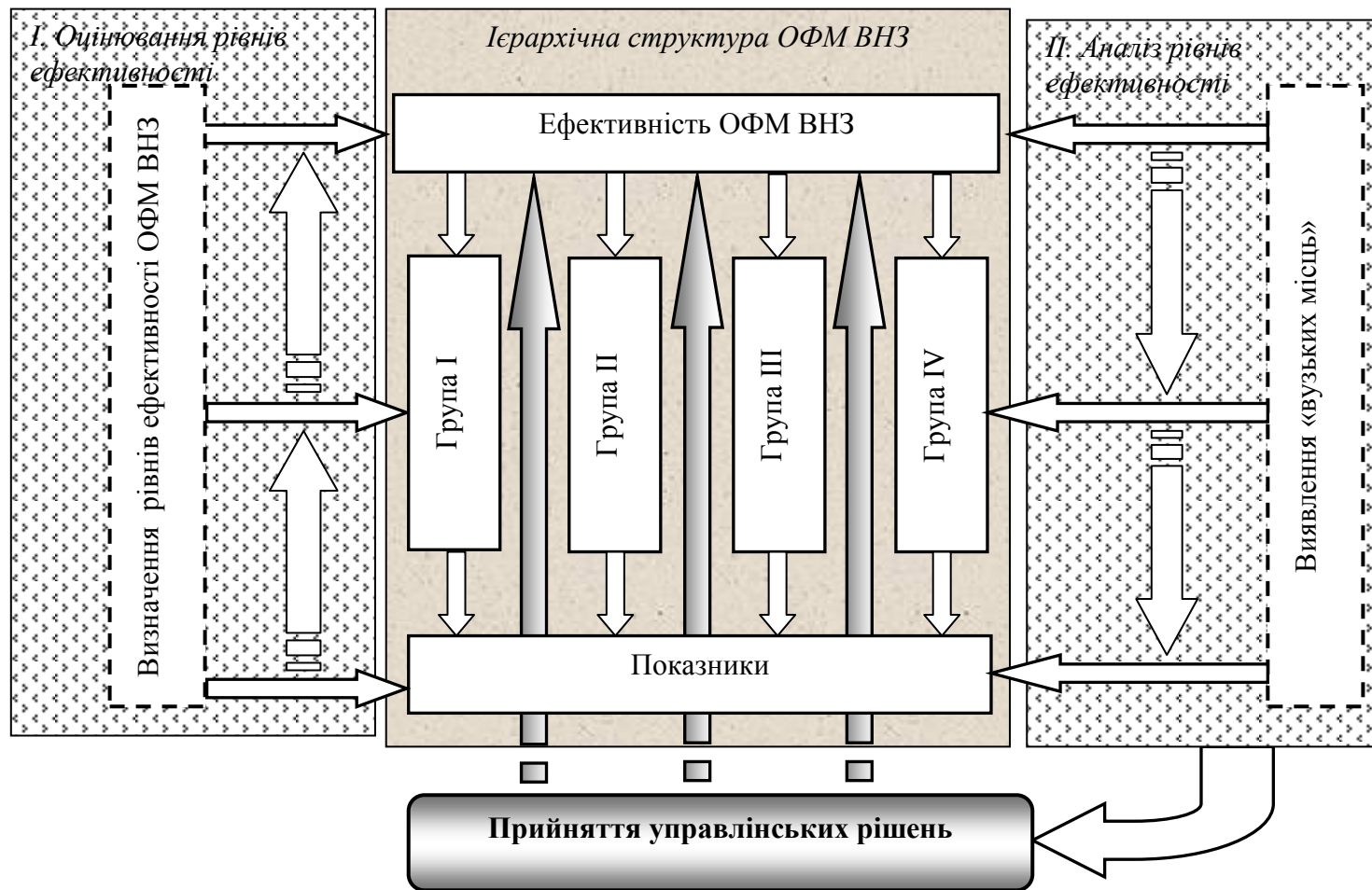

Рис. 1. Граф прийняття рішень на основі аналізу рівнів показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів

Далі визначимо еталонні значення показників з врахуванням рівнів групи I «критерій економічності – внутрішня ознака». Для цього усі виокремлені показники поділимо на стимулятори (показники, зростання значень яких призводить до зростання загальної ефективності ОФМ ВНЗ) та дестимулятори (показники, зростання значень яких призводить до зниження загальної ефективності ОФМ ВНЗ). Величини рівнів показників групи I наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Еталонні значення показників з врахуванням рівнів групи I
«критерій економічності – внутрішня ознака»**

Показники	Високий	Вищий середнього	Середній	Нижчий середнього	Низький
Дестимулятори					
Коефіцієнт загальних капітальних витрат	0,00-442,38	442,39-866,71	866,72-1291,05	1291,06-1715,39	>1715,40
Коефіцієнт витрат загального фонду	0,00-1406,31	1406,32-4537,32	4537,33-7668,33	7668,34-10799,34	>10799,35
Коефіцієнт витрат спеціального фонду	0,00-2065,20	2065,21-3156,89	3156,90-4248,58	4248,59-5340,27	>5340,28
Питома вага будівель і споруд	0,00-0,44	0,45-0,48	0,49-0,53	0,54-0,57	0,58-1,00
Питома вага машин і обладнання	0,000-0,150	0,151-0,156	0,157-0,163	0,164-0,169	0,170-1,000
Питома вага транспортних засобів	0,000-0,017	0,018-0,022	0,023-0,027	0,028-0,033	0,034-1,000
Питома вага виробничого інструменту	0,000-0,031	0,032-0,036	0,037-0,041	0,042-0,047	0,048-1,000
Стимулятори					
Питома вага бібліотечного фонду	0,10-1,00	0,08-0,09	0,06-0,07	0,03-0,05	0,00-0,02
Питома вага інших необоротних активів	0,31-1,00	0,29-0,30	0,26-0,28	0,23-0,25	0,00-0,22
Коефіцієнт профільного використання площ	0,80-1,00	0,74-0,79	0,67-0,73	0,60-0,66	0,00-0,59
Коефіцієнт оснащеності комп'ютерних місць доступом до мережі Інтернет	1,00	0,80-0,99	0,60-0,79	0,39-0,59	0,00-0,38
Коефіцієнт оновлення основних засобів	>5,59	3,74-5,59	1,88-3,73	0,03-1,87	0,00-0,02

Група II «критерій продуктивності – внутрішня ознака». Рівні групи II та їх характеристика наступні:

- *Високий* – діяльність ВНЗ за критерієм продуктивності ОФМ прибуткова. Фінансовий стан стабільний: висока частка власних надходжень у загальній сумі надходжень ВНЗ; високий рівень ефективності використання ВНЗ фінансових інструментів: грошових коштів, фінансових зобов'язань; нульовий рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ.
- *Вищий середнього* – діяльність ВНЗ за критерієм продуктивності ОФМ прибуткова. Фінансовий стан близький до стабільного, що спричинене змінами зовнішнього середовища: близько половини надходжень ВНЗ складають власні надходження; достатній рівень ефективності використання ВНЗ фінансових інструментів: грошових коштів, фінансових зобов'язань; допустимий рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ.
- *Середній* – діяльність ВНЗ за критерієм продуктивності ОФМ прибуткова, однак фінансова стабільність багато в чому залежить від змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища установи: достатня частка власних надходжень у загальній сумі надходжень ВНЗ; задовільний рівень ефективності використання ВНЗ фінансових інструментів: грошових коштів, фінансових зобов'язань; допустимий рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ.
- *Нижчий середнього* – ВНЗ за критерієм продуктивності ОФМ фінансово нестабільне: недостатня частка власних надходжень у загальній сумі надходжень ВНЗ; недостатній рівень ефективності використання ВНЗ фінансових інструментів: грошових коштів, фінансових зобов'язань; критичний рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ.
- *Низький* – діяльність ВНЗ за критерієм продуктивності ОФМ збиткова або близька до збиткової. Фінансовий стан критичний: власні надходження у загальній сумі надходжень ВНЗ близькі до нуля; незадовільний рівень ефективності використання ВНЗ фінансових інструментів: грошових коштів, фінансових зобов'язань; катастрофічний рівень фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу ВНЗ.

Всі показники, що представляють дану групу є стимуляторами. Тому визначимо їх еталонні значення з врахуванням рівнів групи II «критерій продуктивності – внутрішня ознака» (табл. 2).

Таблиця 2

**Еталонні значення показників з врахуванням рівнів групи II
«критерій продуктивності – внутрішня ознака»**

Показники	Високий	Вищий середнього	Середній	Нижчий середнього	Низький
Стимулятори					
Коефіцієнт структури коштів	0,51-1,00	0,41-0,50	0,31-0,40	0,22-0,30	0,00-0,21
Коефіцієнт оборотності основних засобів	>3,34	2,88-3,34	2,42-2,87	1,95-2,41	0,00-1,94
Оборотність дебіторської заборгованості	>540,67	369,81-540,67	198,93-369,80	28,05-198,92	0,00-28,04
Оборотність кредиторської заборгованості	>29,78	22,07-29,78	14,35-22,06	6,63-14,34	0,00-6,62
Коефіцієнт автономії	>0,60	0,51-0,60	0,41-0,50	0,30-0,40	<0,30
Коефіцієнт покриття	>6,77	5,60-6,77	4,41-5,59	3,23-4,40	0,00-3,22
Частка оборотних коштів у активах	>0,67	0,58-0,67	0,48-0,57	0,38-0,47	0,00-0,37
Коефіцієнт відновлення активів за рахунок власних надходжень	>0,64	0,46-0,64	0,26-0,45	0,06-0,25	0,00-0,05
Коефіцієнт рентабельності активів	>0,10	0,09-0,10	0,07-0,08	0,05-0,06	<0,05
Коефіцієнт рентабельності капітальних витрат	>1,00	0,71-1,00	0,41-0,70	0,10-0,40	<0,10
Коефіцієнт рентабельності поточних витрат	>1,00	0,71-1,00	0,41-0,70	0,10-0,40	<0,10

Група III «критерій результативності – внутрішня ознака». Рівні групи III та їх характеристика наступні:

- *Високий* – якісний рівень ВНЗ за критерієм результативності ОФМ високий: повне забезпечення навчального процесу висококваліфікованим професорсько-викладацьким складом; високий рівень та якість підготовки спеціалістів; практично 100%-ве забезпечення працевлаштування випускників; повна реалізація власних наукових розробок та інновацій, що сприяє залученню в сферу вищої освіти додаткових позабюджетних коштів.
- *Вищий середнього* – рівень ВНЗ за критерієм результативності ОФМ достатній: пропорційні зміни чисельності студентів і професорсько-

викладацького складу ВНЗ; достатній рівень та якість підготовки спеціалістів; висока частка випускників, які отримали направлення на роботу у загальній кількості випускників; достатній рівень науково-дослідницької діяльності ВНЗ.

- *Середній* – рівень ВНЗ за критерієм результативності ОФМ задовільний: пропорційні зміни чисельності студентів і професорсько-викладацького складу ВНЗ; задовільний рівень та якість підготовки спеціалістів; близько половини випускників працевлаштовані; розвиток науково-дослідницької діяльності ВНЗ потребує додаткового фінансування.
- *Нижчий середнього* – рівень ВНЗ за критерієм результативності ОФМ недостатній: непропорційні зміни чисельності студентів і професорсько-викладацького складу ВНЗ; недостатній рівень та якість підготовки спеціалістів; низька частка випускників, які отримали направлення на роботу у загальній кількості випускників; недостатній рівень науково-дослідницької діяльності ВНЗ.
- *Низький* – рівень ВНЗ за критерієм результативності ОФМ незадовільний: непропорційні зміни чисельності студентів і професорсько-викладацького складу ВНЗ; незадовільний рівень та якість підготовки спеціалістів; працевлаштування випускників утруднене; ВНЗ не здійснює науково-дослідницьку діяльність.

Всі показники, що представляють дану групу є стимуляторами. Визначені еталонні значення цих показників з врахуванням рівнів групи III «критерій результативності – внутрішня ознака» наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Еталонні значення показників з врахуванням рівнів групи III
«критерій результативності – внутрішня ознака»**

Показники	Високий	Вищий середнього	Середній	Нижчий середнього	Низький
Стимулятори					
Питома вага доцентів, кандидатів наук у професорсько-викладацькому складі ВНЗ, на 100 студентів	>0,0140	0,0132-0,0140	0,0124-0,0131	0,0116-0,0123	0,0000-0,0115
Питома вага випускників з червоним дипломом у загальній кількості, на 100 студентів	>2,50	2,16-2,50	1,81-2,15	1,46-1,80	0,00-1,45

Продовження табл. 3

Кількість присуджених ступенів бакалавра / витрати на даний цикл навчання	>0,026	0,024-0,026	0,020-0,023	0,016-0,019	0,000-0,015
Питома вага випущених фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями - бакалавр	>0,526	0,522-0,526	0,517-0,521	0,512-0,516	0,000-0,511
Питома вага магістрів у загальній кількості бакалаврів і спеціалістів	>0,25	0,20-0,25	0,14-0,19	0,09-0,13	0,00-0,08
Питома вага випускників, які отримали направлення на роботу у загальній кількості випускників	0,91-1,00	0,72-0,90	0,43-0,71	0,14-0,42	0,00-0,13
Питома вага держбюджетних науково-дослідних робіт у загальній кількості фундаментальних досліджень	0,81-1,00	0,71-0,80	0,61-0,70	0,51-0,60	0,00-0,50
Питома вага опублікованих монографій та виданих підручників з грифом у загальній кількості наукових публікацій (робіт)	>0,20	0,16-0,20	0,11-0,15	0,06-0,10	0,00-0,05

Група IV «критерії економічності, продуктивності та результативності – зовнішня ознака». Рівні групи IV та їх характеристика наступні:

- *Високий* – показники економічного середовища не впливають на ефективність ОФМ ВНЗ, оскільки рівень фінансування вищої освіти та науки є значним; рівень освіченості населення стабільно зростає; престижність та перспективність спеціальностей ВНЗ підтверджена потребами економіки країни у фахівцях даного напрямку; висока соціальна орієнтація молоді на здобуття вищої освіти визначає ступінь її привабливості; ВНЗ має власну маркетингову службу, яка займається вивченням тенденцій зміни освітнього ринку та ринку праці.
- *Вищий середнього* – показники економічного середовища не мають визначального впливу на ефективність ОФМ ВНЗ, оскільки в повній мірі здійснюється державне фінансування вищої освіти та науки; рівень освіченості населення зростає; спеціальності ВНЗ відповідають потребам економіки країни у фахівцях даного напрямку; достатній рівень привабливості вищої освіти; ВНЗ систематично проводить дослідження освітнього ринку та ринку праці.

- *Середній* – показники економічного середовища частково впливають на ефективність ОФМ ВНЗ, а рівень фінансування вищої освіти та науки задовільний; рівень освіченості населення стабілізувався; спеціальності ВНЗ частково відповідають потребам економіки країни у фахівцях даного напрямку; задовільний рівень привабливості вищої освіти; ВНЗ через недостатність коштів рідко дослідження освітнього ринку та ринку праці.
- *Нижчий середнього* – показники економічного середовища впливають на ефективність ОФМ ВНЗ, рівень фінансування вищої освіти та науки здійснюється за залишковим принципом; рівень освіченості населення знижується; спеціальності ВНЗ не відповідають потребам економіки країни у фахівцях даного напрямку; недостатній рівень привабливості вищої освіти; ВНЗ не проводить дослідження освітнього ринку та ринку праці.
- *Низький* – показники економічного середовища повністю визначають ефективність ОФМ ВНЗ; рівень освіченості населення різко знижується; спеціальності ВНЗ займають «лідуючі» позиції на біржі праці за кількістю безробітних фахівців даного напрямку; значне соціально-економічне зниження рівня привабливості вищої освіти.

Всі показники, що представляють дану групу є стимуляторами. Визначені еталонні значення цих показників з врахуванням рівнів групи IV «критерії економічності, продуктивності та результативності – зовнішня ознака» наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Еталонні значення показників з врахуванням рівнів групи IV «критерії економічності, продуктивності та результативності – зовнішня ознака»

Показники	Високий	Вищий середнього	Середній	Нижчий середнього	Низький
Стимулятори					
Небюджетне фінансування науки, млн. грн.	>5291,60	4005,01-5291,60	2718,41-4005,00	1431,81-2718,40	0,00-1431,80
Питома вага витрат зведеного бюджету на вищу освіту до загальних витрат зведеного бюджету, %	>21,28	19,03-21,28	16,76-19,02	14,50-16,75	0,00-14,49
Питома вага витрат зведеного бюджету на фінансування науки до загальних витрат зведеного бюджету, %	>5,72	4,67-5,72	3,62-4,66	2,56-3,61	0,00-2,55

Рівень освіченості населення	>1,18	1,05-1,18	0,91-1,04	0,77-0,90	0,00-0,76
Індекс задоволеності споживчих очікувань	>0,43	0,31-0,43	0,19-0,30	0,06-0,18	0,00-0,05
Ступінь привабливості вищої освіти	>1,05	0,95-1,05	0,85-0,94	0,74-0,84	0,00-0,73

Отже, для показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів визначено еталонні значення, за допомогою яких ВНЗ можна віднести до того чи іншого рівня ефективності ОФМ.

Висновки. Таким чином, запропоновано методичний підхід до оцінювання рівнів показників ефективності організаційно-фінансового механізму вищих навчальних закладів, що передбачає порівняння розрахункових величин таких показників з економічними одиницями, визнаними як еталонні, та подальший їх якісний аналіз. Реалізація даного підходу дозволить вищим навчальним закладам, органам управління освітою здійснювати моніторинг щодо стану і динаміки розвитку ВНЗ та мати необхідну інформацію про їх позиціонування на ринку освітніх послуг.

Література

1. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К.: ТОВ "Кадри", 2001. – 326 с.
2. Ниязова М.В. Проблемы оценки эффективности предпринимательской деятельности бюджетных вузов [Електронний ресурс]: / М.В. Ниязова // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – №3. – С. 68-76. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/univman/msg/152413.html>.
3. Салов В. Уніфікація інформаційної бази і методології оцінювання потенціалу та результативності вищих навчальних закладів / В. Салов // Вища школа. – 2009. – № 2. – С. 51-64.
4. Система фінансового менеджмента высшего учебного заведения / Под ред. д-ра экон. наук, проф. Ю.Г. Лысенко и д-ра экон. наук, проф. В.Н. Андриенко. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 602 с.
5. Ямковий В. Аспекти оцінювання релевантності системи ранжування вищих навчальних закладів / В. Ямковий // Вища школа. – 2009. – № 6. – С. 14-38.